

Prof. dr hab. Stanisław Dubisz
Emerytowany profesor zwyczajny
w Uniwersytecie Warszawskim
s.dubisz@uw.edu.pl

Opinia o dysertacji doktorskiej pani mgr Maryi Anufryiewej pt. *Miejska polszczyzna Polaków na Grodzieńszczyźnie (na przykładzie nagrań tekstów ciągłych i wywiadów z Grodna, Lidy i Wołkowyska)*, Warszawa 2023, kmpis ss. 500

Celem dysertacji doktorskiej pani mgr Maryi Anufryiewej jest opis języka polskiego oraz jego uwarunkowań socjolingwistycznych przedstawicieli pięciu pokoleń zbiorowości polskiego pochodzenia, zamieszkujących trzy ośrodki miejskie na terenie Grodzieńszczyzny (Białoruś): Grodno, Lidę i Wołkowysk. Podstawa materiałowa została zebrana w wyniku wywiadów (utrwalonych w postaci nagrań, które zostały następnie odsłuchane i przetranskrybowane), a w wypadku pokolenia najmłodszego podstawę stanowiły dane kwestionariuszowe i teksty respondentów napisane w języku polskim.

Wywiady były prowadzone w latach 2015-2022 w odniesieniu do przedstawicieli pięciu wydorębnionych 20-letnich pokoleń (zgodnie z propozycją podziału pokoleniowego S. Dubisza):

- pokolenie najstarsze, ur. 1921-1940, 17 respondentów, ~20 godz. nagrań;
- pokolenie starsze, ur. 1941-1960, 12 respondentów, ~ 8 godz. nagrań;
- pokolenie średnie, ur. 1961-1980, 14 respondentów, ~6 godz. nagrań;
- pokolenie młodsze, ur. 1981-2000, 16 respondentów, ~9 godz. nagrań;
- pokolenie najmłodsze, ur. 2001-2020, 75 respondentów, ankieta – 53 pytania i teksty pisane.

Łącznie zatem na podstawie materiałową dysertacji złożyły się materiały od 134 respondentów, obejmujące 43 godziny nagrań, odpowiedzi na ankietę (dotyczącą kwestii lingwistycznych i socjolingwistycznych) oraz teksty pisane po polsku. Uwarunkowania pozajęzykowe (głównie polityczne i kulturowe) spowodowały to, że dobór respondentów był utrudniony (pisze o tym szczególnie doktorantka w kolejnych rozdziałach dysertacji), dlatego też kolejne pokolenia reprezentowane są przez różną liczbę respondentów, z tej również przyczyny czas nagrań jest zróżnicowany. W wypadku pokolenia najmłodszego odmienna metoda zebrania materiału została spowodowana zbyt ograniczonymi kompetencjami językowymi młodych respondentów, które uniemożliwiły przeprowadzenie wywiadów ustnych w postaci rozmów na różne tematy. Biorąc pod uwagę te uwarunkowania, należy stwierdzić, że

pani doktorantka wykonała olbrzymią pracę, by zestawić reprezentatywną (to trzeba podkreślić) próbę materiału językowego i faktograficznego.

Dobór respondentów został dokonany z uwzględnieniem ogólnych kryteriów narodowości, wieku, miejsca urodzenia i zamieszkiwania, a kryteriami szczegółowymi, determinującymi zarazem tematykę wywiadów, były kwestie dotyczące danych biograficznych, przynależności narodowej przodków respondentów i deklaracji co do języka ojczystego, wykształcenia, języków komunikacji oficjalnej (szkoła, uniwersytet, praca, kościół itd.) oraz nieoficjalnej (kontakty domowe, rodzinne i ze znajomymi), kościoła i religii, korzystania ze źródeł polskojęzycznych (literatura, prasa, radio, telewizja, media społecznościowe), udziału w życiu polskiej zbiorowości. W sumie otrzymaliśmy szerokie socjolingwistyczne portrety poszczególnych respondentów i ich grup pokoleniowych, co ułatwiło autorce dysertacji interpretację danych lingwistycznych. Trzeba podkreślić, że jest to analiza precyzyjna, dokładna i szczegółowa, obfitująca w obszernie cytaty wypowiedzi respondentów, mająca zatem zarówno istotny walor interpretacyjny, jak i egzemplifikacyjny. Bez wątpienia ta dysertacja stanowi istotny wkład w opis języka zbiorowości polskiego pochodzenia na terenie Białorusi.

Struktura pracy doktorskiej autorstwa pani mgr Maryu Anufryiewej jest następująca: 0. *Wstęp* (krótki, mający wręcz charakter informacyjno-techniczny), rozdz. 1. *Cel badań. Podstawa materiałowa i przyjęte zasady opisu. Stan badań nad polszczyzną kresową. Terminologia*, rozdz. 2. *Pokolenie najstarsze (1921-1940)*, rozdz. 3. *Pokolenie starsze (1941-1960)*, rozdz. 4. *Pokolenie średnie (1961-1980)*, rozdz. 5. *Pokolenie młodsze (1981-2000)*, rozdz. 6. *Pokolenie najmłodsze (2001-2020)*, *Podsumowanie, Bibliografia, Aneks (zestawienie cech, kwestionariusze osobowe, lista informatorów, mapy)*. W każdym z rozdziałów zawierających opis kolejnych pokoleń są wydzielone dwie części: *Analiza socjolingwistyczna*, *Analiza lingwistyczna* obie zakończone wnioskami. W części lingwistycznej opis jest przeprowadzony według strukturalnych podsystemów języka: fonetyka (ortografia i grafia), fleksja, składnia, słowotwórstwo, słownictwo, a w części socjolingwistycznej opis jest skonstruowany według wymienionych wyżej kryteriów szczegółowych. Paralelna konstrukcja kolejnych rozdziałów pozwala śledzić podobieństwa i różnice w polszczyźnie prezentowanych pokoleń.

Cechy językowe, zarejestrowane w wypowiedziach respondentów, znajdują najpierw opis indywidualizowany, a następnie są zestawiane ze względu na ich genezę językową i frekwencję tekstową. Ze względu na to pierwsze kryterium wyróżniane są cechy kresowe (są to cechy od dawna utrwalone w regiolekcie północnokresowym i jednoznacznie tak definiowane w literaturze przedmiotu), cechy interferencyjne (będące wynikiem bieżącego oddziaływania języka rosyjskiego i białoruskiego w sytuacji polilingwizmu) oraz cechy defektywne

(wynikające z ograniczonych kompetencji językowych respondentów w polszczyźnie ogólnej). Ze względu na kryterium frekwencyjne wyróżniane są cechy częste, średnie (o średniej częstości) i rzadkie. Całość tych analiz, dotyczących faktów indywidualnych (dotyczących polszczyzny poszczególnych respondentów) oraz grupowych (dotyczących polszczyzny respondentów danego pokolenia) w aspekcie socjolingwistycznym i lingwistycznym, znajduje właściwe zestawienie i konkluzje w obszernym *Podsumowaniu*.

Autorka dysertacji wykazuje się dobrą znajomością literatury przedmiotu, która w tym wypadku jest dość obszerna, i dobrą znajomością analizowanego materiału językowego, sama bowiem jest autochtonką z Wołkowyska na Białorusi i pochodzi z mieszanej rodziny polsko-białorusko-rosyjskiej. Tym cenniejsze są jej spostrzeżenia, szczególnie te, które wynikają z analizy faktów zewnętrznojęzykowych i pozajęzykowych, a analiza faktów wewnętrznojęzykowych w jej wykonaniu charakteryzuje się starannością (wręcz drobiazgowością), poprawnością i sprawnością metodologiczną.

Moim zdaniem, dysertacja doktorska pani mgr Maryi Anufryievej jest oryginalnym opracowaniem naukowym zarówno pod względem zamiaru badawczego i przeprowadzonych badań, jak konstrukcji dysertacji, przeprowadzonej analizy i wynikających z niej wniosków. Na podkreślenie w szczególności zasługuje zamysł opisu języka polskojęzycznych skupisk miejskich na Grodzieńszczyźnie w przekroju pokoleniowym, niemający dotąd ścisłego odpowiednika w literaturze przedmiotu. Uważam, że ta dysertacja we właściwym stopniu realizuje kryteria stawiane pracom doktorskim pod względem metodologicznym, treściowym i kompozycyjnym.

Warszawa, dn. 29 V 2023 r.

[Prof. dr hab. Stanisław Dubisz]